

СУПЕРДЕРЖАВИ СВІТУ: ФЕНОМЕН КИТАЮ У ГЛОБАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

Сучасні держави, розробляючи власний зовнішньополітичний курс, мають розуміти, що на світову арену повертається важливий гравець, інтересами якого не варто нехтувати. Таким гравцем є Китай. Сьогодні Китай, окрім проведення політики допомоги дружнім країнам, розробляє програму підсилення власного впливу в світовій системі та як наслідок включення до боротьби за спадщину біполярного світу, головним виграшем якої буде статус світового гегемона.

Ключові слова: Китай, напівпериферія, гегемон, принцип „гармонічного світу”, принцип „відповідальності Китаю”, принцип пріоритету „м'якої влади”.

Сьогодні в системі міжнародних відносин склалася ситуація, в якій роль Китаю переоцінити просто неможливо. За досить короткий термін часу Китай спромігся перетворитися з бідної економічно відсталої країни на державу, що набула швидкого темпу економічного росту, поступового росту рівня життя населення. Проте найголовнішим явищем став вихід Китаю в рамках своєї зовнішньої політики на якісно новий рівень: амбіції Китаю та його керівництва вже не обмежуються спробами досягнення регіонального лідерства – сьогодні КПК формує новий зовнішньополітичний курс Китаю, що позиціонує Китай як сучасну супердержаву, що має потенціал кинути виклик навіть такій супердержаві як Сполучені Штати Америки. Однак гегемонія Китаю представляє собою домінування специфічного типу: вона базується, в першу чергу, на несилових засобах впливу, економічному домінуванні, тобто ця гегемонія будується на використанні „м'якої влади” (soft power).

Таким чином, питання місця та потенціалу Китаю у міжнародних відносинах набуває високого ступеня актуальності. Такий швидкий ріст інтересу до змін у політичному курсі Китаю пов'язаний з розумінням більшістю держав світу необхідності враховувати в рамках планування власного зовнішньополітичного курсу існування та діяльність цього потужного актора, його інтереси, а також вірогідність його перетворення у майбутньому на глобального економічного (чи навіть політичного) лідера.

Метою статті є визначення позицій Китаю у сучасній світ-системі, спираючись на розгляд зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних зв'язків Китаю з іншими державами, що сприяло би формуванню його позитивного іміджу на світовій арені, а також стратегії зовнішньої політики Китаю, оприлюдненої в середині жовтня 2007 року на XVII З'їзді КПК. Проблемою сьогодення Китаю опікуються такі автори як Міхеєв В. [1], Качінс Е. [2], Бурмістров П. [3] та ін. Варто зазначити, що найбільш повною мірою місце та роль Китаю в історії, політичних та економічних процесах змальовано у книзі А.Г. Франка „РеОрієнт” [4].

1. Місце Китаю в структурі сучасної світ-системи

Китай – це одна з держав Нового Сходу, держав зі швидкими темпами розвитку економіки – Азійських тигрів, серед яких також називають власне Китай, Індію, Південна Корея, Індонезія [1, с.192]. Це є той самий Схід, який на певному етапі формування світового порядку вважався одним з найважливіших культурних, економічних, політичних центрів світу [4, с.10]. Саме Китай сьогодні можна влучно охарактеризувати категорією РеОрієнт, що була запропонована Андре Гундер Франком як характеристику „повернення” Сходу.

Для того, щоб визначити позиції Китаю, які він займає за умов сучасного світового порядку, варто розглянути його в рамках структури сучасної світ-системи. Проте спочатку

коротко окреслимо, що розуміється під сучасною світ-системою. Сучасну світ-систему можна представити в тій самій формі, що була розроблена І. Валлерстайном і яку можна охарактеризувати наступним чином. Усі держави можна розподілити на 3 групи: держави центру, держави напівпериферії та держави периферії. Між цими групами постійно виникають зіткнення, що пов'язані з перерозподілом статусних позицій у світі; таким чином, держави периферії намагаються зайняти напівпериферійні позиції, напівпериферійні держави намагаються зайняти позиції ближчі до центру; в той же самий час держави центру використовують різні засоби для того, щоб не допустити периферійні та напівпериферійні держави до центральних позицій, а також для того, щоб зберегти центральні позиції, що їм належать. Держави центру мають прерогативу у створенні правил гри, що є обов'язковими до виконання для всіх, саме за даними правилами створюється ієрархія держав та символічних регіонів у структурі сучасної світ-системи [5].

Виходячи з даної концептуальної схеми, Китай представляє собою кластер напівпериферії, найбільш наближений до центру.

Китай сьогодні починає проявляти суб'єктність в тому плані, що він зміг вийти за рамки домінуючої точки зору, що формується центром, і, як результат, у перспективі здатен залучитися до формування нової картини світу й включитися до символічного домінування. Він вже не є антиподом до Заходу, що представляє собою „недорозвиненість”, варварство, нецивілізованість, низький рівень науково-технічного прогресу [6]. Китай поступово перетворюється на абсолютно незалежний самостійний культурно-політичний полюс, що здатен кидати виклик Заходу, уособленому Сполученими Штатами Америки. Більш того, Китай все більше сприймає західну культуру, проте це не означає, що у майбутньому культурні грані повинні зникнути [7]. Однак можна констатувати, що молоде покоління Китаю все більше сприймає цінності глобалізації, все більших масштабів набувають різноманітні соціальні рухи, розширюються зв'язки з західними державами, особливо у галузі освіти, а також в інвестиційній галузі. Китай набув тенденції до вестернізації, проте, зберігаючи окремі риси національної специфіки та вносячи їх до вестернізованих інституцій, він зберігає власну унікальність, демонструє власний шлях розвитку та необов'язковість європейського варіанту розвитку держави.

Китай останнім часом демонструє потужні темпи росту національної економіки, поступово стаючи найсильнішим в економічному плані напівпериферійним утворенням, що дає повне право говорити про те, що центральні позиції Заходу стають все більш крихкими, а напівпериферійний Новий Схід має всі шанси у майбутньому зайняти центральні позиції у сучасній світ-системі, або залучитися до створення нової архітектури світового порядку.

2. Сучасний зовнішньополітичний курс Китаю

Сьогодні у політичному курсі Китаю постійно розширюється багатовекторність політики. Про це свідчать численні міжнародні договори, підписані Китаєм за останні 5-10 років, а також заяви, зроблені ЦК КПК за результатами з'їздів Комуністичної Партії Китаю. Важливим моментом зовнішньої політики Китаю є те, що вона у своїй основній масі стосується саме економічного співробітництва, а також відносин у галузі культури. Варто зазначити кілька показових моментів, які розкривають сутність міжнародних відносин, ініційованих Китаєм.

В першу чергу, не можна не відмітити, що над швидкий ріст китайської економіки спричинив останніми роками цілий напад паніки з боку держав центру та напівпериферії, яка була оформлена у вигляді поняття „китайська загроза”, під якою розумілася як загроза економічного характеру, тобто потенціал Китаю стати економічним лідером всього світу, так і загроза китайського мілітаризму. Остання, між іншим, ні в якому разі не справджується офіційними даними: дана проблематика в більшій мірі розробляється

вченими-демографами та психологами, які стверджують, що висока народжуваність хлопчиків порівняно з дівчатками у Китаї може призвести до маскулінізації нації, а згодом і до мілітаризації [8]. Проте це лише гіпотетичні наративи щодо розвитку зовнішньополітичного курсу Китаю, що не підкріплюються реальними доказами.

Тому варто розглянути курс зовнішньої політики Китаю, аналізуючи реальні документи, які мають до цього відношення.

Одним з векторів зовнішньої політики Китаю є орієнтація на союзницькі відносини з Росією, в першу чергу в галузі енергетики. Подією, що змусила Китай піти на підписання договорів про поставки палива (особливо нафти) стало введення американського військового контингенту до Іраку, який представляв собою для Китаю основним постачальником нафти. У ситуації, яка склалася на 2002 рік Китай був змушений за умов стрімкого розвитку економіки і, як результат, росту потреб населення шукати нового партнера у галузі нафтопостачання. Таким партнером могла виступити лише держава, що виступала б опозиційно до Сполучених Штатів, або хоча б держава, що не належала б до зони впливу США. Таким гравцем на міжнародній арені на той час виступила Російська Федерація, з якою Китай підписав низку договорів щодо нафтопостачання. Проте на сьогодні Китай не влаштовує у відносинах між Росією та Китаєм те, що вони вимушені конкурувати один з одним за ресурси Центральної Азії (Туркменії та Казахстану) [2]. Саме тому виникає необхідність для Китаю у пошуках нових постачальників ресурсів для економіки, що бурхливо розвивається. Також поступове зниження інтенсивності взаємовідносин між Китаєм та Росією останнім часом зумовлене ростом амбіцій Росії щодо її позицій на світовій арені, проте поки що вони потребують „поганого миру” для формування полюсу протистояння по відношенню до США.

Іншим важливим вектором китайської зовнішньої політики стала орієнтація на співпрацю з країнами Центральної Африки. Найбільш явною причиною висунення такого вектору є зацікавленість Китаю, що втратив доступ до іракської нафти, у паливних ресурсах вищезгаданого регіону (на сьогодні Китай імпортує з країн Африки південніше Сахари 28% нафти, яку споживає), а також у потенційному ринку збуту китайських товарів (насамперед зброї) [3]. Проте, проаналізувавши стан сучасних взаємовідносин між США та ЄС з одного боку та Китаєм з іншого, можна виокремити кілька прихованих моментів. По-перше, Китай реалізує досить вагому програму фінансової допомоги країнам Африки у вигляді безвідсоткових кредитів та списання боргів. А по-друге, у більшості документів Китай декларує спільність історичної долі Китаю та Африки, під якою розуміється залежність від європейських держав в період їх колоніального панування, що нібито спинила розвиток обох регіонів. Чи нанесла колонізація такі вже серйозні збитки – питання спірне, проте такі положення демонструють намагання Китаю на противагу Сполученим Штатам створити власну зону впливу, що виходить за межі Азійсько-Тихоокеанського регіону. До того ж важливим пунктом домовленостей з країнами Центральної Африки є визнання останніми територіальної цілісності Китаю, тобто не підтримання відокремлення Тайваню.

Таким чином, Китай створює власну стратегію виходу за рамки регіонального лідерства, встановлюючи контакти з периферійними країнами, що можуть скласти зону його підтримки на випадок конфліктів з країнами Заходу. Китай не переймається, що вплив африканських держав на світовій арені є низьким, оскільки, з точки зору міжнародного права, всі суверенні держави рівні між собою, тому їх голос на користь Китаю може вирішити певні важливі питання на його користь.

3. Перспективи формування гегемонії Китаю та проблеми подальшого розвитку

Взагалі поняття „гегемонія” походить від грецького ἡγεμονία – „управління, керівництво” та означає верховенство, перевага, панування одного над іншим. Історично термін використовувався з метою означення пріоритету найсильнішого з союзу грецьких держав. Проте сучасний підхід визначає не тільки силову складову гегемоніального

статусу держави, але й символічну впливовість, здатність впливати на світові процеси за допомогою „м'якої сили”.

Побоювання економічного росту Китаю та посилення його впливу на світову політику набули свого розмаху у 2004-2005 роках, і зараз нерідко лунають заяви щодо міфічної „китайської загрози”. Проте власне офіційне визначення політичного курсу Китаю, що мало б явні прояви його самоідентифікації як держави-гегемона, було сформовано лише в середині жовтня 2007 року на XVII З'їзді КПК, на якому були висунені нові принципи ведення зовнішньої політики [9].

Такими принципами були названі:

- принцип „гармонічного світу”;
- принцип „відповідальності Китаю”;
- принцип пріоритету „м'якої влади”.

Принцип „гармонічного світу” було висунуто на зміну принципу «гармонічного суспільства», який був спрямований на вирішення внутрішніх соціально-економічних та політичних проблем і містив елементи „специфічного китайського соціалізму”, тому не мав привабливості для інших держав. Новий принцип, за словами китайського політолога Юй Кепіна, представляє собою вічну потребу людства і є новою інтерпретацією високого ідеалу „Великого єднання Піднебесної” часів китайської давнини [9]. Актуальність такого принципу політолог пояснює таким чином: між державами та народами все більше будуть актуальними взаємна терпимість та повага, мирне співіснування, реалізація давньокитайського ідеалу „єдності без уніфікації”, який передбачає збереження відмінностей у суспільстві та заперечує забезпечення єдності шляхом підкорення. Завданням Китаю у формуванні такого світу повинні стати „захист багатополярності світової спільноти та багатоманітності культур усіх народів, спрямування та здійснення демократичних міжнародних відносин, реалізація нового світового політико-економічного порядку, підтримання багатовекторної дипломатії” [9]. Дипломатія Китаю повинна засновуватися на принципі діалогу та консультації, співробітництва, сумісної вигоди, пошуку спільного за умов збереження відмінностей, толерантності та відкритості.

Принцип „відповідальності Китаю” носить у собі деяку неоднозначність. По-перше, цей принцип є віддзеркаленням китайської традиції відповідальності батька за своїх дітей, правителя – за своїх підданих. По-друге, за цим принципом приховуються амбіції Китаю, який таким чином намагається декларувати себе як державу центру, яка виступає у ролі „батька” більш слабших держав і несе відповідальність за їх подальший розвиток.

Останній принцип – принцип пріоритету „м'якої влади” певною мірою представляє собою позиціонування Китаю по відношенню до Сполучених Штатів Америки. Ще у 2004 році в офіційних виданнях з'явилися критичні репліки щодо стратегії США в Іраку. На XVII З'їзді КПК 2007 року вже було заявлено, що превентивне використання „жорсткої сили” вже довело свою неефективність, тому, окрім економічної та воєнної сили, потрібні ще „сили політики, культури, моралі та справедливості” [9]. В середині країни китайські експерти вбачають два основних джерела „м'якої сили”: багатство національної культури та успіх китайської моделі модернізації.

Стратегія розвитку китайської зовнішньої політики несе у собі мирний її характер, доцільність нарощування культурної сили стала невід'ємним її елементом. Важливим завданням також було визначене формування створення нового іміджу Китаю: сильної могутньої дружньої держави, що готова „поділитися своїм процвітанням з іншими країнами”.

Проте на шляху створення такого позитивного іміджу все ще стоїть низка проблем, пов'язаних подальшим розвитком та економічним ростом Китаю. Сьогодні вже не зазначають можливості краху Китаю у зв'язку зі світовою економічною кризою: не дивлячись на різке підвищення рівня безробіття, Китай продемонстрував переваги накопичування ресурсів та системи державного планування. Проте у державі існує проблема територіальної цілісності: проблема Тайваню [1]. На початку грудня 2008 року,

після приходу до влади у Тайвані лояльних до китайського уряду сил, Китай досяг певних домовленостей, за якими о. Тайвань залишається у складі Китаю. Проте даний факт навряд чи можна вважати розв'язанням конфлікту, вірогідність повернення сепаратистських настроїв все ще залишається. До того ж схожа проблема існує у взаємовідносинах між Китаєм та Гонконгом – важливою зоною впливу США.

Таким чином, стратегія зовнішньої політики Китаю передбачає вихід держави на глобальний рівень здійснення міжнародної політики [10]. До того ж гегемоніальні амбіції Китаю за рахунок зростання могутності отримують реальні шанси на втілення у життя, проте їх реалізація буде стикатися з труднощами, пов'язаними з територіальними конфліктами всередині держави.

Сьогодні на міжнародній арені з'являється новий потужний актор, спроможний докорінно змінити сучасний світовий порядок, таким актором є Китай. Його новітня стратегія вже не є стратегією закритості, ворожості, відмежування від сучасних світових процесів, позиціонування себе як антипод до західних держав; на сьогоднішній момент вона націлена на активну участь держави в процесі глобалізації та виробленні глобальних правил, на підтримання політичного, економічного, культурного співробітництва між державами, на активну участь у міжнародних справах. Це є позиція держави, яка бере на себе роль гегемона – світового лідера. І це не є виключно пафосною заявою. Потужні темпи економічного росту Китаю надають йому перспектив у близькому майбутньому набуті впливовості та отримати можливість формувати світові правила гри на рівні (а можливо і замість) Сполучених Штатів Америки. Чи справдиться даний сценарій чи ні, проте Китай, як напівпериферійні держава, вже сьогодні здійснює вплив на процеси у світовому порядку, і більшість держав світу у власних стратегіях зовнішньої політики мають враховувати окремі аспекти зовнішньополітичного курсу та недекларовані інтереси потенційного гегемона – Китаю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михеев В. Китайская головоломка [Електронний ресурс] / В.Михеев. – Режим доступу: <http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/vol9num3-1.pdf>. – Назва з титул. екрану.
2. Качинс Э. Россия и Китай: двойственный союз [Електронний ресурс] / Э.Качинс. – Режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/1855-pro-et-contra-6-39-nojabr-dekabr-2007.html>. – Назва з титул. екрану.
3. Бурмистров П. Китай: от новой стратегии в Африке к глобальному доминированию [Електронний ресурс] / П.Бурмистров. – Режим доступу: <http://journal.prognosis.ru/a/2006/10/02/107.html>. – Назва з титул. екрану.
4. Frank A.G. ReOrient / A.G. Frank. – California: University of California Press, 1998. – 530 с.
5. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И.Валлерстайн; [пер. с англ. Б. Кагарлицкого]. – СПб.: Издательство „Университетская книга”, 2001. – 416 с.
6. Саїд Е.В. Орієнталізм / Е.В.Саїд – К.: Основи, 2001, – 511 с.
7. Нойманн И. Использование „Другого” / И.Нойманн; [пер. с англ. В.Б.Литвинова, И.А.Пильщикова]. – М.: Новое издательство, 2004. – 336 с.
8. Эберштадт Н. Могущество и население в Азии [Електронний ресурс] / Н.Эберштадт. – Режим доступу: <http://journal.prognosis.ru/a/2004/09/10/12.html>. – Назва з титул. екрану.
9. Борох О., Ломанов А. Скромное обаяние Китая [Електронний ресурс] / О.Борох, А.Ломанов. – Режим доступу: http://www.carnegie.ru/ru/pubs/procontra/PeC_6_p41-60.pdf. – Назва з титул. екрану.
10. Арешидзе Л.Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды / Л.Г. Арешидзе – М.: Междунар. отношения, 2007. – 296 с.

Работягова И.В.

СВЕРХДЕРЖАВЫ МИРА: ФЕНОМЕН КИТАЯ В ГЛОБАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ

Современные государства при разработке собственного внешнеполитического курса, должны понимать, что на мировую арену возвращается важный игрок, интересами которого не стоит пренебрегать. Таким игроком является Китай. Сегодня Китай, кроме проведения политики помощи дружественным государствам, разрабатывает программу усиления собственного влияния в мировой системе и, как результат, включения в борьбу за наследие биполярного мира, главным выигрышем которой будет статус мирового гегемона.

Ключевые слова: Китай, напівпериферія, гегемон, принцип „гармонічного світу”, принцип „відповідальності Китаю”, принцип пріоритету „м'якої влади”.

Rabotyagova I.

WORLD SUPERPOWERS: CHINA PHENOMENON IN GLOBAL POLITICS

Developing proper foreign-policy modern states ought to get the return of the important actor, whose interests shouldn't be neglected. That is China. Besides friendly states assistance policy making China nowadays is elaborating the world system influence reinforcement program and, as the result, inclusion program into the struggle for bipolar world heritage, whose the main prize will be world hegemon status.

Key words: China, semi-periphery, hegemon, „harmonious world” concept, „China responsibility” concept, „soft power” concept.